

13^η διάλεξη

Βυζαντινά καταστατικά κείμενα του Αγίου Όρους: σιγίλλιο 883, δικαιοδοτική απόφαση 908, χρυσόβουλλο 934

Σιγίλλιο Βασιλείου Α΄ Μακεδόνο (Ιούνιος 883)

- Το σιγίλλιο του αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄ εκδόθηκε τον Ιούνιο του έτους 883 και συνιστά ένα εκ των σημαντικότερων σωζόμενων εγγράφων του αρχείου του Αγίου Όρους. Διασώζεται σε αντίγραφο του πρωτοτύπου, το οποίο πιθανώς χρονολογείται τον 12^ο αι., και εκδόθηκε διπλωματικά από τη Δ. Παπαχρυσάνθου το 1975 στον έβδομο τόμο της σειράς *Archives de l'Athos*, ο οποίος επικεντρώνεται αποκλειστικά στην έκδοση και τον σχολιασμό των εγγράφων του Πρωτάτου του Αγίου Όρους.
- Αφορμή για την έκδοση αυτού του εγγράφου (*occasio legis*) στάθηκαν οι αξιώσεις της κραταιάς κατά τον 9^ο αι. μονής του Κολοβού για τη θέσπιση διακριτών ορίων μεταξύ του αθωνικού χώρου και των προαθωνικών περιοχών. Εντούτοις, η πραγματική αιτία (*ratio legis*) της έκδοσης του σιγιλλίου υπήρξε αναμφίβολα η ανάγκη χορήγησης ενός ειδικού προνομιακού καθεστώτος στην υπό διαμόρφωση τότε αθωνική μοναστική πολιτεία, μια επιλογή που βρίσκεται σε πλήρη στοίχιση με την πολιτική που ακολούθησε το Βυζάντιο και σε άλλα σύγχρονα ζητήματα της θρησκευτικής, εκκλησιαστικής και πολιτικής ζωής του.
- Η δεσπόζουσα σημασία του συγκεκριμένου σιγιλλίου έγκειται στο γεγονός ότι αφενός θεσμοθετεί τα πρώτα καταστατικά και συστατικά στοιχεία του καθεστώτος του Αγίου Όρους και αφετέρου διασφαλίζει μια σειρά ειδικών προνομίων για την αθωνική μοναστική πολιτεία, τα οποία σχετίζονται άμεσα με το άσυλο, τον ανεμπόδιστο και απαραβίαστο τρόπο ζωής των αγιορειτών μοναχών, καθώς και με τη θέσπιση φορολογικών απαλλαγών για τους ίδιους. Ως εκ τούτου, το σιγίλλιο του αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄ του Μακεδόνο έχει δικαίως χαρακτηριστεί ως το πρώτο στην πραγματικότητα Τυπικό του Αγίου Όρους.
- Στην έκδοση του εγγράφου από την Παπαχρυσάνθου είναι εμφανές πως η μελετήτρια αδυνατεί να αναγνώσει το μεγαλύτερο μέρος του προοιμίου του σιγιλλίου, δηλαδή τους πρώτους τέσσερις στίχους, εκτιμώντας πως οι δυσανάγνωστες λέξεις που παραδίδονται σε αυτούς είναι περίπου 35. Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να σημειώσουμε πως οι μελετητές του Εθνικού Κέντρου

Ερευνών της Γαλλίας, οι οποίοι επωμίστηκαν κατά τις προηγούμενες δεκαετίες την έκδοση των εγγράφων των αθωνικών μονών, δεν προέβησαν σε μια *in situ* εξέταση των αγιορειτικών εγγράφων, αλλά βασίστηκαν σε προγενέστερες, και ασφαλώς όχι υψηλής ποιότητας, φωτογραφίες που ελήφθησαν από τον G. Millet. Σε κάθε περίπτωση, το συγκεκριμένο δεδομένο δυσχέρανε σημαντικά την προσπάθεια των ερευνητών να είναι πάντοτε σε θέση να διαβάσουν όλα τα σημεία αυτών των κειμένων. Κατά το πρόσφατο παρελθόν, είχαμε την ευκαιρία να επισκεφτούμε το Άγιον Όρος και να προχωρήσουμε σε μια επιτόπια εξέταση του σιγιλλίου του 883. Αυτή η ενέργεια μάς επέτρεψε να διαβάσουμε ακόμη 20 λέξεις και αποσπάσματα λέξεων από το προοίμιο αυτού του εγγράφου, καθώς και να διορθώσουμε μια παρανόηση της εκδότριας στον στίχο 5, δικαιολογώντας με αυτόν τον τρόπο την νέα διπλωματική έκδοση του εγγράφου από εμάς. Στη συνέχεια, παρατίθεται η έκδοση του σιγιλλίου του 883 από εμάς, η μετάφραση του εγγράφου στη νεοελληνική γλώσσα και ακολουθούν ορισμένες φιλολογικές παρατηρήσεις επί του περιεχομένου του εν λόγω καταστατικού κειμένου.

- **και τους τον ερημικον βίον ελομενους και τας καταμονας καὶ διατριβὰς εν τῷ του Αθωνος λεγομένω ὄρει ποιησαμένους καὶ τὰς εὐτελεῖς σκηναὶς εἰς ἀεὶ πηξαμένους** (στ. 6-8): Ο όρος *καταμονή* απαντά συχνά σε κείμενα της βυζαντινής γραμματείας και φαίνεται πως είναι μια πολύσημη λέξη. Σε αρκετές περιπτώσεις, ισοδυναμεί με την έννοια της διαμονής σε έναν τόπο. Ορισμένες φορές ο όρος συνοδεύεται από παράγωγα των ρημάτων *ποιῶ* και *ποιοῦμαι*. Σε αυτά τα χωρία, η φράση είναι συνώνυμη είτε με την παραμονή (σύντομη ή πιο μακρόχρονη) σε έναν τόπο¹ (συχνά σε κάποιο μοναστικό ενδιαίτημα)² είτε με την κατασκευή ενός οικήματος (κατά κύριο λόγο μικρής κλίμακας). Αξίζει να σημειωθεί πως ιδιαίτερα η πρώτη σημασία, αυτή της διαμονής σε έναν τόπο, απαντά συχνά σε μοναστικά έγγραφα, συμπεριλαμβανομένων ορισμένων εγγράφων των αρχείων του Αγίου Όρους, και κείμενα της αγιολογικής γραμματείας. Από την άλλη, όμως, στις παραλλαγές

¹ Βλ. ενδεικτικά ένα χωρίο στην *Ίστορία Ῥωμαϊκή* του Νικηφόρου Γρηγορά (14^{ος} αι.) σχετικά με τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο, ο οποίος, αφού άφησε τη σύζυγο και τις υπηρετρίες του, μπορούσε πλέον ανενόχλητος να ζει και να διαμένει στον χώρο των βασιλικών ανακτόρων: «... ὁ δὲ τὴν γυναῖκα καὶ τὰς θεραπαινίδας περὶ τὸν οἶκον ἀφεῖς αὐτὸς περὶ τὰ βασιλεια ἀπρόιτον τοῦ λοιποῦ τὴν διατριβὴν καὶ καταμονὴν ἐποιεῖτο» (Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ίστορία Ῥωμαϊκή* 1.412-413, 24-1).

² Βλ. ενδεικτικά «... ὥστε καὶ αὐτὰς τὰς καταμονὰς καὶ τοῖς κελλίοις ἐν ᾧ κατέμενον» (Νίκων Μαυρορείτης, *Τυπικὸν Πρόλογος*, 22, 6-7) και «... καὶ τὴν μέχρι θανάτου καταμονὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ» (Θεόκλητος Φιλαδελφείας, *Ὁμιλίας* 1, 63).

Β και C του λεξικού *Περὶ λέξεων διαφόρων* του Ιωάννη Φιλοπόνου (6^{ος} αι.) διαπιστώνουμε πως η λέξη *καταμονή* είναι συνώνυμη των λέξεων *μονή* και *μοναστήριον*: «μονή· ἢ καταμονή ἢ τὸ μοναστήριον».³ Ἐτσι, στην περίπτωση του χωρίου που απαντά στο σιγίλλιο του 883, θα μπορούσαμε σε πρώτο επίπεδο να υποθέσουμε πως η λέξη *καταμονάς*, συνοδευόμενη από τη λέξη *διατριβάς*, η οποία επίσης ισοδυναμεί είτε με την παραμονή σε έναν τόπο είτε με τη δημιουργία κάποιου οικήματος, αναφέρεται είτε γενικότερα στην παραμονή μοναχών στην αθωνική επικράτεια είτε στην κατασκευή οικημάτων (αγνώστου τύπου) από τους ίδιους.

- Μεταβαίνοντας στη φράση *εὐτελεῖς σκηνάς* των στίχων 7-8, θα μπορούσε κάποιος, εν πρώτοις, να θεωρήσει πως ο συνδυασμός αυτών των λέξεων με τη φράση *εἰς ἀεὶ πηξαμένους* (στ. 8) αναφέρεται κυριολεκτικά στην κατασκευή μοναστικών ενδιαιτημάτων από τους Αθωνίτες μοναχούς, τα οποία οι ίδιοι στόχευαν να διατηρηθούν για πάντα. Ο Α. Νικόπουλος επισημαίνει πως σε αυτό το χωρίο λαμβάνονται υπόψη οι τρεις υπάρχοντες τύποι μοναχισμού στην αθωνική επικράτεια του τελευταίου τετάρτου του 9^{ου} αι.: οι ερημίτες (*τους τον ερημικον βίον ελομενους*), οι κελλιώτες (*και τας καταμονάς και διατριβάς εν τῷ του Αθωνος λεγομένω ὄρει ποιησαμένους*) και οι εγκαταβιούντες σε κοινόβια και λαύρες (*και τὰς εὐτελεῖς σκηνάς εἰς ἀεὶ πηξαμένους*).⁴ Αρχικά, πρέπει να σημειώσουμε πως οι όροι *καταμονή* και *διατριβή*, όταν είναι συνώνυμοι με την έννοια του μοναστικού οικήματος, δεν συνδέονται με κάποιον συγκεκριμένο τύπο ενδιαιτήματος. Συνεπώς, η απόδοσή τους ως κελλιών είναι κάπως επισφαλής. Κατά τη γνώμη μας, θα ήταν προτιμότερο να θεωρηθούν ως όροι αναφερόμενοι σε αγνώστων τύπων μοναστικά οικήματα, πρακτική που αποτυπώνεται και στη μετάφραση του κειμένου από εμάς στη νεοελληνική γλώσσα, στην οποία αποδώσαμε τους δύο όρους γενικά ως *οικήματα*. Δευτερευόντως, η λέξη *σκηνή* δεν θα μπορούσε να συνδεθεί με τις λαύρες και τα κοινόβια, καθώς ο όρος αντιστοιχεί κατά κύριο λόγο σε μικρής κλίμακας παραπήγματα.⁵ Τεκμηριώνοντας περαιτέρω τη θέση μας, θεωρούμε πως δεν είναι τυχαία η φράση *εἰς ἀεὶ* δίπλα από τη λέξη *σκηνάς*, καθώς πιθανώς θέλει να υπονοηθεί ότι αυτά τα παραπήγματα, αν και μικρά το μέγεθος, θεμελιώθηκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να παραμείνουν εκεί για πάντα. Σε αυτή

³ Ιωάννης Φιλόπονος, *Περὶ λέξεων διαφόρων* (recensio B) μ 3 και Ιωάννης Φιλόπονος, *Περὶ λέξεων διαφόρων* (recensio C) μ 10.

⁴ Βλ. σχετικά Νικόπουλος (2021) 27-29, 66.

⁵ Βλ. σχετικά PGL 1236-1237 (λήμμα *σκηνή*) και *Lexicon of the Septuagint* (λήμμα *σκηνή*).

την περίπτωση, η τριμερής κατά Νικόπουλο διάκριση του αθωνικού μοναχισμού στο σιγίλλιο του 883 είναι ορθή, αλλά θα πρέπει να υπάρξει μια διαφοροποίηση: οι όροι καταμονάς και διατριβάς πιθανώς αντιστοιχούν σε κάπως μεγαλύτερου μεγέθους μοναστικά καθιδρύματα (λαύρες ή κοινόβια).⁶

- Ωστόσο, σε αυτό το συγκεκριμένο χωρίο εικάζουμε πως συνυπάρχουν μια κυριολεκτική και μια μεταφορική χροιά της φράσης *τὰς εὐτελεῖς σκηναὺς εἰς αἰὶ πηξαμένους*. Λαμβάνοντας υπόψη τα χωρία όπου οι όροι *εὐτελής* και *σκηνή* εμφανίζονται μαζί σε προγενέστερα και μεταγενέστερα του σιγιλλίου του 883 σωζόμενα κείμενα, παρατηρούμε πως και στις τρεις περιπτώσεις (Ισίδωρος Πηλουσιώτης, Ιάκωβος μοναχός, Θεόδωρος Μετοχίτης) η φράση χρησιμοποιείται μεταφορικά, προκειμένου να δηλώσει την ευτέλεια και την προσωρινή υπόσταση της επίγειας ζωής,⁷ άποψη που απαντά, άλλωστε, συχνά σε κείμενα της χριστιανικής γραμματείας. Έτσι, μελετώντας τις προγενέστερες εμφανίσεις αυτού του νοηματικού συνόλου και συνυπολογίζοντας το γεγονός ότι το χωρίο του σιγιλλίου του 883 αναφέρεται σε μοναχούς, θεωρούμε πως, ταυτόχρονα με την κυριολεκτική, υφίσταται και μια μεταφορική χρήση της φράσης: η επίγεια ζωή των Αθωνιτών κελλιωτών μοναχών παρουσιάζεται μεταφορικά ως ένα ευτελές παράπηγμα, στο οποίο, όμως, έχουν τεθεί γερά θεμέλια λόγω του ασκητικού τρόπου ζωής των μοναστών, το παράδειγμα βίου των οποίων θα στέκει εις το διηνεκές, δηλαδή και μετά από το πέρας της επίγειας παρουσίας τους. Εντέλει αυτή η πιθανή διττή χροιά του συγκεκριμένου χωρίου μάς ώθησε να αποδώσουμε τη φράση *εὐτελεῖς σκηναὺς* ως *ταπεινά σκηνώματα*. Η λέξη *σκήνωμα* στη νεοελληνική γλώσσα αναφέρεται στο λείψανο ενός αγίου, όμως στη δική μας μετάφραση χρησιμοποιούμε τον όρο με τη διττή, βυζαντινή του σημασία: 1. σαρκίο, 2. οίκημα μικρής κλίμακας.⁸

⁶ Βλ. και ορισμένες περιπτώσεις ταύτισης της λέξης *διατριβή* με τον όρο *μοναστήριον* σε βυζαντινά λεξικά: «φροντιστήριον: διατριβή ἢ μοναστήριον» (Συναγωγή λέξεων χρησίμων φ 204' Συναγωγή λέξεων χρησίμων (Σβ) 409, 19' Phot. φ 306' Suda φ 734' Pseudo-Zonaras 1825, 17-18' Etym. magn. 800, 55).

⁷ Βλ. ενδεικτικά Ισίδωρος Πηλουσιώτης, Έπιστολαὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς Θείας Γραφῆς 1.65, 17-18: «... Ἡ γὰρ παροῦσα ζωὴ, σκηνὴ ἐστὶν εὐτελής, σύνδρομον ἔχουσα τῇ συμπήξει καὶ τὴν κατάλυσιν».

⁸ Πρβλ. και τον ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη του Αγίου Όρους, ο οποίος ορίζει στο Άρθρο 4 ότι «Οὐδέποτε οὐδὲν τῶν ἐν τῷ Ἱερῶν Σκηνωμάτων δύναται νὰ ἐκτραπῇ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ καὶ μετασχηματισθῇ ταῖς κοσμικαῖς χρεῖαις» και στο Άρθρο 128 ότι «Ἡ σύγχρονος κτῆσις δύο σκηνωμάτων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ἀπαγορεύεται ἀπολύτως». Σε αυτές τις διατάξεις, ο όρος *σκήνωμα* περιλαμβάνει τόσο τις (κυρίαρχες) μονές όσο και τα εξαρτήματα των μονών (κελλιά, σκήτες, καθίσματα).

- 2. Ὅθεν καὶ εξασφαλιζόμεθα παντας, ἀπὸ τε στρατηγῶν, βασιλικῶν αν(θρώπων)ων και εως ἐσχατου αν(θρώπου)ου τοῦ δουλείαν καταπιστευομένου, ἔτι δὲ και ιδιώτας καὶ χωριάτας καὶ εως του εν τω μύλωνι ἀλήθοντος, ἵνα μὴ ἐπηρεάση τις τους αυτοὺς μο(να)χ(οὺς) (στ. 12-15): Ο Α. Νικόπουλος, εξετάζοντας ενδελεχῶς τους συγκεκριμένους στίχους του σιγιλλίου, αποφαινεται ορθῶς πως αυτές οι διατάξεις θεσπίζουν ειδικές φορολογικές απαλλαγές και ένα καθεστῶς ασυλίας για τους Αθωνίτες μοναχοὺς, ὥστε να ενισχυθεῖ η μοναστική πολιτεία του Ἄθωνα και να αποκτήσει αυτοτέλεια και αυτονομία.⁹ Σχετικά με το ρήμα ἐπηρεάση, εξαιτίας της αναφοράς του σιγιλλίου στους στρατηγούς, τα ὄργανα της κρατικής εξουσίας και τους φοροεισπράκτορες ο Α. Νικόπουλος θεωρεῖ πως ο ὅρος συνδέεται αποκλειστικά με την τακτική και ἑκτακτη φορολογία και την υποχρέωση αποπληρωμῆς τους, για τις οποίες το σιγίλλιο του 883 θεσπίζει την απαλλαγή για τους μοναχοὺς του Ἄθωνα.¹⁰ Ωστόσο, σε αυτοὺς τους στίχους του εγγράφου γίνεται λόγος και για μια σειρά ἄλλων, σύγχρονων κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων του Βυζαντίου (ἀπλοί πολίτες, χωρικοί, γεωργοί) που δεν σχετίζονται με το φορολογικό σύστημα. Ἐτσι, συνυπολογίζοντας αὐτό το δεδομένο, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε την ἄποψη ὅτι ο ὅρος ἐπηρεάση προσλαμβάνει φορολογικό χαρακτήρα μόνο σχετικά με τους στρατηγούς, τους κρατικούς αξιωματούχους και τους εισπράκτορες των φόρων και ὄχι και για τις υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες, οι οποίες επιδιωκόταν μέσω του σιγιλλίου του 883 να μην παρεμποδίζουν τους αθωνίτες μοναχοὺς στην ἀσκησή τους. Φυσικά, η σημασία της παρεμπόδισης ισχύει και για την ομόρριξη με τον τύπο ἐπηρεάση μετοχής [ἐπη]ρεαζομενων (στ. 9), ὅπου γίνεται λόγος για την ἐνόχληση που δημιουργούσαν ορισμένοι επιχωριάζοντες και γειτνιαζοντες κοσμικοί, οι οποίοι δεν σχετίζονταν με το φορολογικό σύστημα, στην ἀσκησι των Αθωνιτῶν μοναχῶν.

⁹ Νικόπουλος (2021) 67-79. Βλ. ειδικά τη σελ. 79, ὅπου ο Νικόπουλος επισημαίνει εὐστοχα την ἀντίφαση στους ισχυρισμούς της Δ. Παπαχρυσάνθου περί της παρουσίας ἢ μη φορολογικῶν απαλλαγῶν στο σιγίλλιο του 883 (Παπαχρυσάνθου (1992) 140, υποσ. 22 και 142).

¹⁰ Βλ. Νικόπουλος (2021) 76-78. Η ἐπήρεια εἶναι τεχνικός ὅρος του βυζαντινοῦ δικαίου και ισοδυναμεῖ με την ἑκτακτη φορολογία στην οποία ὑπόκειντο οι φορολογούμενοι της βυζαντινῆς αυτοκρατορίας. Βλ. σχετικά Dölger (1935) 61, Lemerle (1979) 168, 174, 208, 228, 147, 143, Oikonomidès (1996) 85, 163, 173, 201, υποσ. 184, 233, 284-285, 287 κ.ε., Σταυρίδου-Ζαφράκα (1982) 23, 32, 42 κ.ε., Βαρναλίδης (1985) 114, υποσ. 272, Λεξικό Οικονομικῶν Ὁρων (2015) 211-213 (λήμμα ἐπήρεια).

- 3. **καὶ εὼς τοῦ ἐν τῷ μύλῳ ἀλήθοντος** (στ. 14): Σε ένα πρώτο επίπεδο, η φράση δηλώνει την πρόθεση του συντάκτη του σιγιλλίου να προστατεύσει τους μοναχούς του Ἀθωνος από την ενόχληση από όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους, είτε αυτοί ανήκαν στα υψηλότερα κλιμάκια της κρατικής διοίκησης (στρατηγοί) είτε εκτελούσαν μια ταπεινή χειρωνακτική εργασία, όπως αυτή του γεωργού που αλέθει το σιτάρι στο μύλο (του ἐν τῷ μύλῳ ἀλήθοντος). Δευτερευόντως, όμως, θεωρούμε πως εδώ απαντά και μια έμμεση αναφορά σε σχετικό χωρίο του *Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου*. Συγκεκριμένα, ο Χριστός, μιλώντας και νουθετώντας τους μαθητές του στο Ὄρος των Ελαιών για όσα επρόκειτο να συμβούν, αναφέρεται και στην ώρα της Δευτέρας Παρουσίας και της Μεγάλης Κρίσεως. Προσπαθώντας να εξηγήσει στους μαθητές πως ο κάθε άνθρωπος θα κριθεί κατά τα έργα του, φέρνει το παράδειγμα δύο γυναικών που αλέθουν σε ένα μύλο: η δίκαιη γυναίκα θα σωθεί, ενώ αυτή που διέπραξε άνομες πράξεις θα τιμωρηθεί: «... δύο ἀλήθουσαι ἐν τῷ μύλῳ, μία παραλαμβάνεται καὶ μία ἀφίεται» (Ματθ. 24, 41). Εξετάζοντας αυτή την απήχηση στο νοηματικό πλαίσιο του σιγιλλίου, δεν θα ήταν παρακινδυνευμένο να εικάσουμε πως ο συντάκτης του εγγράφου αποτιμά αρνητικά «αυτόν που αλέθει στον μύλο» και παρεμποδίζει την άσκηση των Αθωνιτών μοναχών, υπονοώντας πως θα λάβει την αντίστοιχη τιμωρία κατά την ημέρα της Κρίσεως. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο ευαγγελικό εδάφιο απαντά συχνά σε κείμενα της βυζαντινής θεολογικής γραμματείας, κυρίως εξηγητικού περιεχομένου (Ωριγένης, Θεοδώρητος Κύρου, Ιωάννης Χρυσόστομος, Ισίδωρος Πηλουσιώτης, Θεοφύλακτος Αχρίδος, Ευθύμιος Ζιγαβηνός).

Δικαιοδοτική απόφαση Λέοντος ΣΤ΄ Σοφού (Φεβρουάριος 908)

- Το παρόν χρυσόβουλλο του Λέοντος ΣΤ΄ του Σοφού, το οποίο έχει χαρακτηριστεί από τον συντάκτη του δικαίωμα επικυρωτικόν, συνιστά επί της ουσίας δικαστική απόφαση. Η συγκεκριμένη δικαιοδοτική απόφαση εκδόθηκε το Φεβρουάριο του 908 από τον αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ΄ Σοφό. Στη σημερινή εποχή το έγγραφο εκδόθηκε για πρώτη φορά διπλωματικά από τη Δ. Παπαχρυσάνθου. Η σημασία του εν λόγω χρυσοβούλλου για το σύγχρονο βυζαντινό δίκαιο είναι μείζων, καθώς μέσω του περιεχομένου του πληροφορούμαστε πως ο αυτοκράτορας είχε τη δυνατότητα, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να λειτουργεί ως μονοπρόσωπο ανώτατο δικαστήριο, δηλαδή κατείχε τη δικαστική εξουσία, προβλεπόταν η διαδικασία της προδικασίας, η

οποία διενεργούνταν από αρμόδιο ανακριτή-δικαστή και ένα πολυπρόσωπο ανακριτικό σώμα, και πως στη δίκη είχαν το δικαίωμα παρέμβασης τρίτοι των οποίων τα έννομα συμφέροντα πιθανώς θίγονταν.

- Η αφορμή για την έκδοση του συγκεκριμένου εγγράφου υπήρξε το γεγονός ότι η μονή Κολοβού, επικαλούμενη ψευδή στοιχεία, επέτυχε κατά τα πρώτα έτη βασιλείας του Λέοντος ΣΤ΄ του Σοφού την έκδοση αυτοκρατορικού εγγράφου, σύμφωνα με το οποίο αναγνωριζόταν σε αυτή η κατοχή και κυριότητα ολόκληρης της περιοχής του Άθωνος, των χωριών στις περιοχές των Σιδηροκαυσειών, των Χλομουτζών και άλλων τόπων, των μονών Μουστακώνος, Καρδιογνώστου, Αθανασίου, Λουκά, καθώς και στην αρχαία καθέδρα των γερόντων. Η εναρκτήρια πράξη της συγκεκριμένης δικαστικής διαμάχης είναι η γνωστοποίηση από τον Πρώτο Ανδρέα, τον νόμιμο εκπρόσωπο των μοναστών του Άθωνος, ενώπιον του δικαστηρίου των έκνομων πράξεων εκ μέρους της μονής Κολοβού, οι οποίες επιβεβαιώθηκαν και από την κατάθεση εκπροσώπων των εκτός του Άθωνος πληγείσων από τη μονή Κολοβού περιοχών. Ο αυτοκράτορας διέταξε τη διενέργεια προδικασίας δύο φάσεων: η αρχική, ανακριτικού χαρακτήρα διερεύνηση της υπόθεσης ανατέθηκε στον πρωτοσπαθάριο Νικηφόρο Ευπράξη και, εν συνεχεία, η εξέταση των πορισμάτων πραγματοποιήθηκε από τριμελές συμβούλιο αποτελούμενο από τον μάγιστρο Στέφανο, τον βασιλικό πρωτοσπαθάριο και πρωτασηκρήτις Κωνσταντίνο και τον βασιλικό πρωτοσπαθάριο και επί των δεήσεων Βασίλειο. Ο αυτοκράτορας, λειτουργώντας ως «ανώτατο δικαστήριο πρώτου και τελευταίου βαθμού», εξέδωσε το χρυσόβουλλό του, το οποίο ανακαλούσε την προηγούμενη, ευεργετική προς τη μονή του Κολοβού πράξη, αναγνωρίζοντας στην ίδια μονή τα δικαιώματα κατοχής και κυριότητας αποκλειστικά στην περιφέρεια της Ιερισσού, του μοναστικού ενδιαιτήματος των Καμένων, καθώς και στους κήπους και τους αμπελώνες των ιδίων περιοχών. Τέλος, η δικαιοδοτική απόφαση του Λέοντος ΣΤ΄ διατάσσει τη συνέχιση της ισχύος των διατάξεων που προβλέπονται στο σιγίλλιον του 883 του προκατόχου και πατέρα του, αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄, σχετικά με το άσυλο και τον απαραβίαστο μοναστικό βίο των αθωνιτών μοναχών καθώς και με τις φορολογικές απαλλαγές για τους ίδιους μοναστές.
- Παρακάτω παρατίθεται η νέα διπλωματική έκδοση του εγγράφου, η οποία περιλαμβάνει μια διόρθωση σε ανάγνωση της Δ. Παπαχρυσάνθου στον στ. 2, η μετάφραση του εγγράφου στη νεοελληνική γλώσσα καθώς και ορισμένες

φιλολογικές παρατηρήσεις επί του περιεχομένου του εν λόγω καταστατικού κειμένου του Αγίου Όρους.

- **ὁ ἐν θεῖα τῇ λήξει π(ατ)ὴρ ἡμῶν καὶ βασιλεὺς** (στ. 4), **του εν μακαρία τη ληξει π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν καὶ βασιλεως** (στ. 8-9), **τοῦ εν θεῖα τῇ λήξει π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν καὶ βασιλεως** (στ. 11), **τοῦ εν θεῖα τῇ ληξει π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν καὶ βασιλεως** (στ. 46), **του εν θεῖα τῇ λήξει π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν καὶ βασιλεως** (στ. 49-50), **του εν θεῖα τη λήξει π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν και βασιλεως** (στ. 57): Οι εκφράσεις *θεῖα λήξει* και *μακαρία λήξει* απαντούν πολλάκις σε διαφόρων ειδών κείμενα της βυζαντινῆς γραμματείας και αναφέρονται πρωτίστως σε αυτοκράτορες και δευτερευόντως σε επιφανείς μητροπολίτες. Στα κείμενα του Λέοντος ΣΤ' η φράση απαντά ακόμη μια φορά, αναφερόμενη και σε αυτή την περίπτωση στον πατέρα του Λεόντος, Βασίλειο Α': «Ταῦτα δὲ ὁ ἡμέτερος ἐν θεῖα τῇ λήξει γενόμενος πατὴρ καὶ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ Βασίλειος».¹¹ Θεωρούμε πως το αξιοσημείωτο πλήθος εμφάνισης των φράσεων *θεῖα λήξει* και *μακαρία λήξει* στη δικαιοδοτική απόφαση του 908 δεν είναι συμπτωματικό. Το έτος 908 απέχει αρκετά χρονολογικά από το 886, οπότε και πέθανε ο Βασίλειος. Συνεπώς, δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι πολλαπλές επαναλήψεις αυτών των φράσεων αφορμώνται από την έντονη συναισθηματική ανάγκη του Λέοντος να μνημονεύσει τη μακάρια κοίμηση του πατέρα του, καθώς το γεγονός δεν θα μπορούσε να είναι ακόμη νωπό στη μνήμη του. Ωστόσο, το έτος θανάτου του Βασιλείου (886) βρίσκεται πολύ κοντά χρονολογικά με το έτος έκδοσης του σιγιλλίου του 883 από τον ίδιο αυτοκράτορα, το οποίο θεωρείται το πρώτο Τυπικό του Αγίου Όρους και, ως εκ τούτου, κατέχει δεσπόζουσα σημασία, εφόσον διασφαλίζει το άσυλο, τον απαραβίαστο τρόπο ζωής των αθωνιτών μοναχών και θεσπίζει φορολογικές απαλλαγές για αυτούς.¹² Έτσι, ίσως εξαιτίας της χρονικής εγγύτητας της έκδοσης του σιγιλλίου του 883 από τον Βασίλειο Α' με τον θάνατο του ιδρυτή της Μακεδονικής δυναστείας υπονοείται πως η θέσπιση αυτών των ειδικών προνομίων για τους αθωνίτες μοναχούς ήταν, ανάμεσα σε άλλες πρωτοβουλίες του, ένας βασικός λόγος για τον μακάριο και ειρηνικό θάνατο του Βασιλείου.
- **2. ἀναταράχως** (στ. 2): Η λέξη αναφέρεται στον αδιατάρακτο βίο των μοναχών. Συνιστά σπάνιο τύπο, καθώς απαντά σε ένα ακόμη κείμενο

¹¹ Λέων ΣΤ', Τακτικά 18.95, 1-2.

¹² Βλ. Νικόπουλος (2021) 59-84, όπου παρατίθεται μια διεξοδική νομική ανάλυση του σιγιλλίου και επισημαίνεται η σπουδαιότητά του για τη διάπλαση του αρχαίου καθεστώτος του Αγίου Όρους.

(στρατιωτικού περιεχομένου): «... οἱ προκουρσάτωρες διὰ τῶν εἰρημένων διαλειμμάτων ἐπὶ τὴν οὐραγίαν ἀναταράχως ἀποκομίζονται».¹³

- **3. καταμονὴν μόνην τῶν Καμένων** (στ. 51): Ο ὅρος καταμονή απαντά και στο σιγίλλιο του Ιουνίου του 883: «τας καταμονὰς καὶ διατριβὰς».¹⁴ Συγκεκριμένα, στους στίχους 6-8, ὅπως επεσήμανε ο Α. Νικόπουλος, το σιγίλλιο ακολουθεῖ την διάκριση του αθωνικού μοναχισμού σε ερημίτες, κελλιῶτες και ζῶντες σε κοινόβια και λαύρες: «τους τον ερημικον βίον ελομενους και τας κατα-||⁷μονὰς καὶ διατριβὰς εν τῷ του Αθωνος λεγομένῳ ὄρει ποιησαμένους καὶ τὰς εὐτελεῖς σκη-||⁸νὰς εἰς ἀεὶ πηξαμένους».¹⁵
- Ο ὅρος καταμονή απαντά συχνά σε βυζαντινά κείμενα και φαίνεται να εἶναι μια λέξη με πολλές διαφορετικές σημασιοδοτήσεις. Αρκετές φορές ισοδυναμεί με την έννοια της παραμονής σε ένα μέρος. Ἄλλες φορές ο ὅρος συνοδεύεται ἀπὸ παράγωγα των ρημάτων ποιῶ και ποιῶμαι. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η φράση εἶναι συνώνυμη είτε με την παραμονή (σύντομη ἢ πιο μακρόχρονη) σε ἕναν τόπο¹⁶ (συχνά σε κάποιο μοναστικό ενδιαίτημα)¹⁷ είτε με την κατασκευή ενός οικήματος (μικρῆς κλίμακας). Αξίζει να σημειωθεί πως ιδιαίτερα η πρώτη σημασία, αὐτή της διαμονῆς σε ἕναν τόπο, απαντά συχνά σε μοναστικά ἔγγραφα, συμπεριλαμβανομένων κάποιων εγγράφων των αρχείων του Αγίου Ὁρους, και σε κείμενα της αγιολογικῆς γραμματείας. Εντούτοις, στις παραλλαγές Β και C του λεξικού *Περὶ λέξεων διαφόρων* του Ιωάννη Φιλοπόνου η λέξη καταμονή παρατίθεται ως συνώνυμη των λέξεων *μονή* και *μοναστήριον*: «μονή· ἢ καταμονή ἢ τὸ μοναστήριον».¹⁸ Ἐτσι, στην περίπτωση του χωρίου που απαντά στο σιγίλλιο του 883, θα μπορούσαμε σε πρώτο ἐπίπεδο να εικάσουμε πως η λέξη καταμονὰς, μαζί με τη λέξη διατριβὰς, η οποία ἐπίσης ισοδυναμεί είτε με την παραμονή σε ἕναν τόπο είτε με τη δημιουργία κάποιου οικήματος, αναφέρεται είτε στην παραμονή μοναχῶν στον Ἄθωνα είτε στην κατασκευή οικημάτων ἀπὸ τους ἰδίους.

¹³ Sylloge Tacticorum 45.19, 3-4. Βλ. και LBG 93 (λήμμα ἀναταράχως).

¹⁴ Σιγίλλιο Βασιλείου Α' 110, 6-7.

¹⁵ Βλ. σχετικά Νικόπουλος (2021) 27-29, 66.

¹⁶ Βλ. ενδεικτικά ἕνα χωρίο στην *Ἱστορία Ῥωμαϊκή* του Νικηφόρου Γρηγορά σχετικά με τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' Παλαιολόγο: «... ὁ δὲ τὴν γυναῖκα καὶ τὰς θεραπαινίδας περὶ τὸν οἶκον ἀφεῖς αὐτὸς περὶ τὰ βασίλεια ἀπρόιτον τοῦ λοιποῦ τὴν διατριβὴν καὶ καταμονὴν ἐποιεῖτο» (Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ἱστορία Ῥωμαϊκή* 1.412-413, 24-1).

¹⁷ Βλ. ενδεικτικά «... ὥστε καὶ αὐτὰς τὰς καταμονὰς καὶ τοῖς κελλίοις ἐν ᾧ κατέμενον» (Νίκων Μαυρορείτης, *Τακτικὸν Πρόλογος*, 22, 6-7) και «... καὶ τὴν μέχρι θανάτου καταμονὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ» (Θεόκλητος Φιλαδελφείας, *Ομιλίαι* 1, 63).

¹⁸ Ιωάννης Φιλόπονός, *Περὶ λέξεων διαφόρων* (recensio B) μ 3 και Ιωάννης Φιλόπονός, *Περὶ λέξεων διαφόρων* (recensio C) μ 10.

- Μεταβαίνοντας στη φράση *εὐτελεῖς σκηνὰς* των στίχων 7-8, θα μπορούσε κάποιος, εν πρώτοις, να θεωρήσει πως ο συνδυασμός αυτών των λέξεων με τη φράση *εἰς ἀεὶ πηξαμένους* (στ. 8) αναφέρεται κυριολεκτικά στην κατασκευή μοναστικών ενδιαιτημάτων από τους Αθωνίτες μοναχούς, τα οποία οι ίδιοι στόχευαν να διατηρηθούν για πάντα. Όπως προαναφέρθηκε, κατά τον Νικόπουλο σε αυτό το χωρίο λαμβάνονται υπόψη οι τρεις υπάρχοντες τύποι μοναχισμού στον Άθωνα του τελευταίου τετάρτου του 9^{ου} αι.: οι ερημίτες (*τους τον ερημικον βίον ελομενους*), οι κελλιώτες (*και τας καταμονὰς καὶ διατριβὰς εν τῷ του Αθωνος λεγομένω ὄρει ποιησαμένους*) και οι εγκαταβιούντες σε κοινόβια και λαύρες (*καὶ τὰς εὐτελεῖς σκηνὰς εἰς ἀεὶ πηξαμένους*).¹⁹ Αρχικά, πρέπει να σημειώσουμε πως οι όροι *καταμονή* και *διατριβή*, όταν είναι συνώνυμοι με την έννοια του μοναστικού οικήματος, δεν συνδέονται με κάποιον συγκεκριμένο τύπο ενδιαιτήματος. Συνεπώς, η απόδοσή τους ως κελλιών είναι κάπως επισφαλής. Κατά τη γνώμη μας, θα ήταν προτιμότερο να θεωρηθούν ως όροι αναφερόμενοι σε αγνώστων τύπων μοναστικά οικήματα.
- Δευτερευόντως, η λέξη *σκηνή* δεν θα μπορούσε να συνδεθεί με τις λαύρες και τα κοινόβια, καθώς ο όρος αναφέρεται κυρίως σε μικρής κλίμακας παραπήγματα.²⁰ Τεκμηριώνοντας περαιτέρω τη θέση μας, θεωρούμε πως δεν είναι τυχαία η φράση *εἰς ἀεὶ* δίπλα από τη λέξη *σκηνὰς*, καθώς πιθανώς θέλει να υπονοηθεί ότι αυτά τα παραπήγματα, αν και μικρά το μέγεθος, θεμελιώθηκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να παραμείνουν εκεί για πάντα. Σε αυτή την περίπτωση, η τριμερής κατά Νικόπουλο διάκριση του Αθωνικού μοναχισμού στο σιγίλλιο του 883 είναι ορθή, αλλά θα πρέπει να υπάρξει μια διαφοροποίηση: οι όροι *καταμονὰς* και *διατριβὰς* πιθανώς αντιστοιχούν σε κάπως μεγαλύτερου μεγέθους μοναστικά καθιδρύματα (λαύρες ή κοινόβια).²¹ Μεταβαίνοντας στην περίπτωση της εμφάνισης του όρου *καταμονή* στη δικαιοδοτική απόφαση του Λεόντος ΣΤ΄, θεωρούμε πως και εδώ ο όρος αναφέρεται σε ένα κάπως μεγαλύτερο μοναστικό κτίσμα (λαύρα ή κοινόβιο) των Καμένων.

Χρυσόβουλλο Ρωμανού Α΄ Λεκαπηνού (Αύγουστος 934)

¹⁹ Βλ. παραπάνω υποσ. 15.

²⁰ Βλ. σχετικά PGL 1236-1237 (λήμμα *σκηνή*) και *Lexicon of the Septuagint* (λήμμα *σκηνή*).

²¹ Βλ. και ορισμένες περιπτώσεις ταύτισης της λέξης *διατριβή* με τον όρο *μοναστήριον* σε βυζαντινά λεξικά: «φροντιστήριον: διατριβή ἢ μοναστήριον» (Συναγωγή λέξεων χρησίμων, φ 204' Συναγωγή λέξεων χρησίμων (Σβ) 409, 19' Phot. φ 306' Suda φ 734' Pseudo-Zonaras 1825, 17-18' Etym. magn. 800, 55).

- Ο αυτοκράτορας Ρωμανός Α΄ Λεκαπηνός (920-944), ο οποίος ήταν συναυτοκράτορας και πεθερός του Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογεννήτου, εξέδωσε χρυσόβουλλο τον Αύγουστο του έτους 934.²² Το συγκεκριμένο έγγραφο επικυρώνει το ειδικό προνομιακό καθεστώς του Αγίου Όρους, όπως αυτό είχε θεσπιστεί στο παρελθόν με το σιγίλλιο του Βασιλείου Α΄ του Μακεδόνας τον Ιούνιο του 883 και με τη δικαιοδοτική απόφαση του Λέοντος ΣΤ΄ του Σοφού τον Φεβρουάριο του 908. Επιπλέον, το χρυσόβουλλο του Ρωμανού Α΄ επικυρώνει και το νομικό καθεστώς της αρχαίας καθέδρας των γερόντων, όπως αυτό είχε καθοριστεί από τη δικαιοδοτική απόφαση του Λέοντος ΣΤ΄ το 908.

²² Όπως φαίνεται και από το προοίμιο του εγγράφου, βέβαια, εκδόθηκε φέροντας τα ονόματα όλων των συμβασιλευόντων αυτοκρατόρων. Έτσι, εκτός από τα ονόματα του Ρωμανού Α΄ και του Κωνσταντίνου Ζ΄, στο προοίμιο αναγράφονται και τα ονόματα των υιών του Ρωμανού, Στεφάνου και Κωνσταντίνου. Για την έκδοση του εγγράφου, βλ. Χρυσόβουλλο Ρωμανού Α΄.